

**Toespraak van Ahmed Aboutaleb
bij de ontmoeting van religieuze en levensbeschouwelijke gemeenschappen
'In vrijheid verbonden; samen leven in wederzijds respect'
op dinsdag 23 januari 2007 te Utrecht.**

Majesteit, Excellenties, geachte aanwezigen,

Om te beginnen wil ik de organisatie van deze dag bedanken voor de eervolle uitnodiging om op deze bijzondere plaats een verhaal te mogen houden. Het is op deze historische plek dat ruim vierhonderd jaar geleden een voorzichtige basis is gelegd voor vrijheid van godsdienst en levensbeschouwing in de lage landen. Op dezelfde locatie zitten nu zes verschillende gezindten bij elkaar om uitdrukking te geven aan hun zorg voor het behoud van die vrijheid en, wat meer is dan vreedzaam naast elkaar bestaan, aan onderling respect en vertrouwen.

Hoewel de Unie van Utrecht vooral een lijst van praktische afspraken over het opbrengen van de kosten van de landsverdediging is, werd ook een voorzichtig begin gemaakt met het werken aan religieuze vrede, met respect voor het verschil in religieuze inzichten als een belangrijke steunpilaar. Maar ook de rol van de Nederlanders als mensen die de wereldzeeën doorkruisten op zoek naar handel, bracht Nederland in contact met volkeren die er andere culturen en religieuze gebruiken op nahielden. Globalisering avant la lettre.

Er was ooit een burgemeester in de stad Amsterdam, genaamd Cornelis Pieterszn. Hooft, familie van de om andere redenen bekendere P.C. Hooft, die een pleidooi hield tegen het uitbreiden van de stad buiten de bestaande stadsmuren. Hij was namelijk bezorgd dat veel "onnut volck" in de stad zou komen wonen, met alle gevolgen van dien. Het is goed dat burgers sommige malle bestuurders niet serieus nemen, want dankzij het verzet tegen deze opvatting is Amsterdam uiteindelijk de wereldstad geworden die het nu is, en zijn de stedelingen al gewend geraakt aan vreemde snuiters van elders, zoals ik.

De Unie van Utrecht is een voorbeeld van het streven naar religieuze pacificatie. Toen hier, in deze ruimte, gewerkt werd aan de Unie van Utrecht, was tegelijkertijd Willem van Oranje bezig zijn politiek van Religieuze Vrede te verspreiden, met als doel de beide heersende geloofsrichtingen, destijds protestants en katholiek, te binden en samen op te trekken tegen de Spaanse Furie. Wellicht dat hij daarom niet heel enthousiast was over de Unie van Utrecht, omdat dit slechts de Noordelijke provincies betrof, en zijn voorkeur ging uit naar een Unie van het protestantse Noorden en het overwegend katholieke Zuiden. Uiteindelijk tekende Willem van Oranje alsnog in mei van hetzelfde jaar.

De integratie van Joden in Amsterdam daarentegen bleek heel succesvol, doordat Amsterdamse Joden als eersten in Europa rechten kregen, waarna het onderwijs, taal en integratie een enorme impuls kregen. In de Portugese Synagoge in Amsterdam wordt daarom nog steeds wekelijks gebeden voor het Amsterdamse College van B&W én voor U, Majesteit.

Een voorbeeld van recentere datum is de Onderwijspacificatie van 1917 waarin het staatsgefinancierde bijzonder onderwijs werd uitgeruild tegen het vrouwenkiesrecht.

Dit zijn voorbeelden waarin Nederland heeft laten zien dat zij een mooie traditie heeft van religieuze pacificatie en daar mogen we best trots op zijn. En die traditie kunnen we voortzetten.

Een interessante parallel met de periode waarin de Unie van Utrecht werd bezegeld is de hedendaagse zoektocht naar een stabiele samenleving met twee belangrijke vertrekpunten:

1. niet elkaar overtuigen van het eigen religieuze gelijk, maar respect betonen voor andersdenkenden;
2. niet elkaar wantrouwen omdat de andersdenkende per definitie je vijand is, maar vertrouwen dat het goede in de mens uiteindelijk zal zegevieren.

Als aan beide voorwaarden wordt voldaan, dan kan en hoeft religieus verschil niet te leiden tot de instabiliteit en de volksoproeren die in de zestiende eeuw aan de orde van de dag waren.

Anno 2007 is de sociale stabiliteit in ons land, weliswaar om andere redenen, opnieuw een punt van maatschappelijke zorg. Ook nu spelen kwesties van respect en vertrouwen (in elkaar) op de achtergrond een belangrijke rol in de discussie over onze gezamenlijke toekomst.

Nederland en Amsterdam hebben een paar moeilijke jaren achter de rug en we zijn langzaam bezig de klap te boven te komen. De spanning na de moord op Theo van Gogh was groot en over de gebeurtenis zijn we nog steeds niet uitgepraat. Een boos hart maakt geleidelijk plaats voor een koel hoofd. Ook nu ziet iedereen in dat behoud van welvaart vraagt om een stabiele sociale omgeving en dat inzet van allen nodig is om het vertrouwen te herwinnen, of voor zover nooit aanwezig geweest, te investeren in het opbouwen van nieuwe vertrouwensrelaties. Kortom we

zien allemaal in dat we elkaar nodig hebben om verder te komen en dat het geen zin heeft groepen mensen massaal verantwoordelijk te stellen voor de ontstane situatie. Dat is winst.

Als een samenleving uit een veelheid aan culturen bestaat, dan kun je de optelsom van deze verscheidenheid een multiculturele samenleving noemen. Dat nu willen ontkennen is taalkundig weinig interessant. Politiek gezien is dit begrip niet onomstreden. Het "gevecht" gaat dan ook niet zozeer over deze waarheid zelf, maar eerder over de consequenties die we willen verbinden aan het feit dat we een verscheidenheid aan culturen hebben. Is de toekomstige maatschappelijke ordening van Nederland gebaat bij het in stand houden van het bestaan van subculturen omdat diversiteit model zou kunnen staan voor culturele rijkdom, of staat het gebrek aan een leidende cultuur juist voor een fragmenterende samenleving met weinig samenhang? Wie de discussie over dit thema volgt, kan niet ontkennen dat we met een richtingstrijd van doen hebben.

Het is zelfs mogelijk er een derde perceptie op na te houden. Namelijk: het streven naar een samenleving met een solide gemeenschappelijke culturele basis die voor ons allen geldt en nimmer onderhandelbaar is, met daar bovenop ruimte voor een diversiteit aan culturele patronen.

Ik ben zelf aanhanger van deze derde lijn. De solide gemeenschappelijke basis is voor mij de rechtsstaat waarvan de ankers in de grondwet zijn gelegd met artikel 1 als een bakken voor verdere ordening van de samenleving. Met andere woorden: in Nederland is het niet denkbaar welke ruimte dan ook te claimen in het publieke domein als dat strijdig is met de beginselen van de rechtsstaat. Ook niet op basis van religieuze overtuigingen. Dat is een duidelijke grens. Als we het hierover eens zijn, dan is het dus ook niet mogelijk te marchanderen ten aanzien van bijvoorbeeld de gelijkheid voor de wet van man en vrouw.

De rechtsstaat als fundament voor een solide samenleving is noodzakelijk, maar niet een voldoende voorwaarde om voor de rest culturele diversiteit te bejubelen. Een hele set aan gedragsregels en andere zaken moet ervoor zorgen dat we met elkaar kunnen leven. Dat wringt te meer daar rechtsstaat een abstract begrip is, waaraan burgers op straat in het onderlinge verkeer weinig houvast hebben. Rechtsstaat is net als het geraamte van een woning waarvan de vloer, de dragende delen en het dak gereed zijn gekomen. Zo'n huis is niet direct bewoonbaar, ook al zijn deze onderdelen van vitaal belang voor het stichten van een huis. Wanden tegen regen en wind, ramen om licht door te laten en enige andere inrichting maken het huis tenslotte bewoonbaar. Zo is het ook met de rechtsstaat als dragend begrip voor ons allen. Immers, los van de rechtsstatelijkheid als basis voor ons handelen, claimen wij allen ook op andere gronden een stuk van de openbare ruimte om als burgers met verschillende religieuze identiteiten te overleven. In het publieke domein zijn onze gedragingen ten opzichte van elkaar mogelijk belangrijker dan het verwijzen naar wettelijke regelingen. Het gaat daarbij om het geheel aan waarden en normen met soms niet-dwingende culturele patronen. Rechts rijden in het verkeer is een wettelijke norm. Bestuurders die bijvoorbeeld in Suriname hun rijbewijs hebben gehaald, kunnen eenmaal in Nederland niet links rijden. De Nederlandse norm is anders. Surinamers leggen zich dan ook allemaal neer bij deze norm.

Het wordt een ander verhaal als we spreken over het gebruik om bij een begroeting elkaar de hand te geven. Er is geen sprake van een wettelijke norm, toch van een gebruik dat alom zeer wordt gewaardeerd. Sommige mensen beroepen zich op hun geloofsovertuiging om mensen van het andere geslacht geen hand te geven en worden om die reden juist uitgesloten van bijvoorbeeld een baan. Het is dan interessant de vraag te stellen: hoeveel ruimte zijn we bereid te geven aan iemand die gemotiveerd de geldende maatschappelijke norm niet wenst na te leven, maar verder met ons toch een gemeenschap wil blijven vormen en zich houdt aan de uitgangspunten van de rechtsstaat? Gemakkelijke antwoorden bestaan niet, dus ook hier niet. Toch illustreert een dergelijk voorbeeld de pijn die gepaard kan gaan met diversiteit in een samenleving die dit fenomeen nog maar dertig jaar geleden niet kende, of misschien wel kende maar toen niet als problematisch heeft ervaren. De grenzen van gedrag in het publieke domein dat afwijkt van wat gebruikelijk is, zullen voortdurend verschuiven en staan niet los van het politieke- en maatschappelijke klimaat in ons land en in de landen om ons heen. Er is zelfs reden om aan te nemen dat ontwikkelingen in het verre buitenland een zware stempel drukken op de nationale discussie over wat voor een samenleving wij willen zijn en welke gedragingen, die horen bij andere culturen, wij wensen op te nemen en welke niet. Globalisering is blijkbaar niet alleen een economische activiteit die leidt tot het verplaatsen van goederen, diensten en kapitaal, maar ook tot verplaatsingen van mensen en hun culturele eigenaardigheden. Dat geeft spanningen.

In zijn algemeenheid mogen we aannemen dat religies en levensbeschouwingen, hoe ze ook georiënteerd zijn, hun volgelingen een bepaalde waarheid opleggen, maar niet aanmoedigen tot respectloosheid tegenover anderen. Toch is het thema respect, in het kielzog van religieuze tolerantie, een veel besproken onderwerp. Als moslim ben ik grootgebracht met de opvatting dat de islam weliswaar het sluitstuk is van alle openbaringen Gods, zoals die in het jodendom en in het christendom ook reeds aan de orde waren, maar dat ik mij bewust moet zijn van mijn plek tussen andere mensen. Ik koester de openbaring waarin ik aangespoord word tot contact met anderen. Letterlijk:

“Wij hebben jullie man en vrouw geschapen, onderverdeeld in volkeren en stammen, opdat jullie met elkaar kennismaken”. Interessant. Ik lees dus niet dat het feit dat we verschillend zijn, aanleiding moet zijn om elkaar uit te roeien. Neen, ik lees dat we met elkaar kennis moeten maken. Dat we nieuwsgierig moeten zijn naar elkaars drijfveren.

Ik lees ook de aansporing om in alles wat ik doe de gulden middenweg te verkiezen. Want, letterlijk: “wij hebben jullie gemaakt tot mensen van het midden, opdat jullie getuigen kunnen zijn over andere mensen”. Ook hier interessant. Ik word blijkbaar niet opgeroepen om voor het extreme te kiezen, maar in het midden verdragen en compromissen te sluiten met andersdenkenden. In de Goddelijke aansporing aan de profeet om de mensen om zich heen in een mushawara (overleg) te betrekken, lees ik democratie en de noodzaak tot overleg met andersdenkenden om de beste inzichten te mobiliseren voor het goede.

Majesteit, Excellenties, dames en heren,

Als het om geloven gaat, is het goed dat mensen zekerheden vinden in het aannemen dat er een waarheid bestaat. Sommige mensen die pogingen doen om voor al die waarheden verklaringen te vinden stranden omdat geloof nu eenmaal geen exacte wetenschap is. Ik ben zelf jaloers op mensen die menen geloofskwesties tot in de puntjes te kunnen duiden. Maar écht jaloers ben ik op een top theoloog, die meester is in het zaaien van twijfel. Ik heb het dan over de Groot Moefti van Egypte. De hoogste religieuze autoriteit van Egypte blinkt uit in bescheidenheid. Op vrijdagavond reageert hij via een televisiestation op vragen van gelovigen, meestal uit Europa. Zijn manier van doen is indrukwekkend. Hij begint zijn antwoorden altijd met een taalkundige duiding van een openbaring. Vervolgens stort hij een hoop grammatica over de kijkers uit. Daarna beoordeelt hij de vraag of de betreffende openbaring alleen voor het moment van de openbaring relevant is geweest of een eeuwigdurende betekenis heeft. Dan komt hij voorzichtig met een uitspraak naar aanleiding van de vraag. Hij zegt altijd dat het antwoord alleen in dit specifieke geval geldt en dat gevallen die daarop lijken hier geen kracht aan mogen ontleen. En dan volgt het klapstuk. Want dan sluit hij af met: wallahoe aalam. Wat neer komt op: en alleen God weet het. Met andere woorden: door zijn slot zegt hij feitelijk dat hij het niet weet. Dat hij -hoe groot de kennis waarover hij beschikt ook mag zijn- mensen slechts tot gids probeert te zijn, maar dat hij het precieze antwoord eigenlijk ook niet weet, dat alleen God het precies weet. Alleen God weet in zijn ogen wat hij met de teksten heeft bedoeld. Toppunt van menselijke twijfel. Ik vind dat geweldig.

Tegelijkertijd is het onbegrijpelijk dat er met enige regelmaat op internet stukken staan van mensen die menen het allemaal wél precies te weten en die mensen die er ander religieus gedrag op nahouden verketteren, bedreigen en eigenlijk zouden willen uitschakelen. Dat is niet het gereedschap waarmee ik ben groot gebracht.

Het is opvallend dat vooral groepen die getalsmatig in de minderheid zijn, bang zijn dat ze niet het respect krijgen dat ze op grond van hun mens zijn verdienen. Hoe zou dat komen? Immers, ons democratisch bestel is juist trots op het -op zijn minst in formele zin- beschermen van de rechten van de minderheden. Of moeten we dit gevoel vooral plaatsen tegen de achtergrond van hun achterblijvende aandeel in de schaarse goederen van de samenleving? Kunnen we stellen dat klagers over gebrek aan respect vooral het onderspit delven omdat ze op relevante materiële terreinen onvoldoende meedoen? En dan heb ik het over arbeid, onderwijs en huisvesting. Als dat zo is, dan is respect niet alleen iets dat een mens van een ander mag vragen, maar wel degelijk iets is dat mede door eigen inspanningen, kan worden afgedwongen. En is dat genoeg? Mij dunkt van niet. Inspanningen om met afwijkende religieuze en andere levensbeschouwelijke opvattingen tot een mainstream samenleving te willen behoren, zijn noodzakelijk voor het verwerven van respect, maar niet genoeg. U moet het vergelijken met het proces van invoegen op een snelweg. Dat lukt alleen als de nieuwkomer met een geldig rijbewijs invoegt en het verkeer op de snelweg invoegen mogelijk maakt door in te schikken. Als het inschikken niet mogelijk is, gebeuren er ongelukken. Respect is dan in mijn ogen -om in verkeerstermen te blijven- gelijk oversteken, waarbij de nieuwkomer vanzelfsprekend moeite moet doen om een plek te verwerven in zijn nieuwe omgeving .

Als bestuurder van een stad met alle talen en religies van de wereld binnen zijn grenzen, ben ik daarom gemotiveerd te investeren in alles wat mensen bindt, in het belang van een stabiele stad waar respect en vertrouwen de norm zijn. Fukuyama en anderen leren ons hoe belangrijk een high-trust-society is voor het genereren van welvaart en voorspoed.

U, vertegenwoordigers van verschillende religies hier bij elkaar speelt een belangrijke rol in het bouwen van bruggen tussen de leden van uw achterbannen. Op verschillende plaatsen in het land bestaan overleggen tussen religies en het wordt wat mij betreft tijd om deze activiteiten meer ruchtbaarheid te geven. Ik begrijp de aarzeling en de mogelijke gevaren voor mensen die bereid zouden zijn hun nek voor dit doel uit te steken. Maar het getuigt van groot leiderschap om een nieuwe Unie van Utrecht na te streven. Het mag natuurlijk ook een Unie van Amsterdam zijn. De hoofdstad zal u daartoe gaarne gastvrijheid verlenen.